

Historie lesnického hospodaření a vývoj druhové skladby na ŠLP Křtiny

Lumír Dobrovolný

Etapa 1: Lichtenštejnská správa – exploatační těžby a počátky lesnického hospodaření

Jeden z nejvýznamnějších vlivů na dřevinnou skladbu i celkový stav lesů mělo odpradávná železářství provozované v širším okolí Adamova. Tak například ve slovanských hutnických dílnách v okolí Olomučan a Habrůvky se zachovaly zbytky dřevěného uhlí z 8. – 11. stol. pro potřeby kovolitců a hutníků, vypáleného ze silných kmenů (v mnoha případech s průměrem přesahujícím 80 cm). Paleobotanickým průzkumem byly zjištěny následující dřeviny: buk (72 %), líska (9 %), jedle (7 %), dub (4 %), bříza (3 %), jasan (2 %), borovice (2 %), klen + mléč (2 %), topol + vrba (Opravil 1986).

Adamovské panství přechází roku 1604 do vlastnictví Lichtenštejnů. Hutě a hamry, v menší míře i sklárny (kromě toho též prachovna, dráslovna a potašovna) se staly hlavním spotřebitelem dřeva k výrobě dřevěného uhlí. Železo se taví nejdříve v malých pecích přímo v lese u surovinových zdrojů. K výrobě dřevěného uhlí se lesy kolem pecí mýtí a po vyčerpání zdrojů se výroba přesouvá na jiná místa. Lesy se těží toulavou sečí, která přechází až v holoseče. Nejsou to však úplné paseky, na ploše jsou ponechávány nepotřebné dřeviny. Těžby jsou zaměřeny na tvrdé bukové dříví vhodné pro výrobu dřevěného uhlí. Měkké dřeviny, hlavně jedle, jsou na ploše ponechávány, což vede v pozdějších letech k jejímu nadměrnému rozšíření. Těžby jsou často pustošivé. Umělá obnova vytěžených míst se neprovádí.

Neutěšený stav lesů, stoupající nároky na lesy, vzrůstající spotřeba dřeva a konečně i tereziánský lesní řád, který ukládá dominiím jisté ohledy na trvalost lesního výnosu, vedou lichtenštejnskou správu k podrobnějšímu uspořádání výnosových poměrů v lesích. Ukládá se zaměření a popsání lesů. Mimořádně významné je vydání instrukce o umělé obnově v r. 1777. Týká se zejména na zintenzivnění obnovy sítí. Rozvíjí se semenářství. V inspekčním nálezu z r. 1796 se uvádějí první zmínky o nákupu modřínového semene, který jako dřevina nepůvodní se do té doby v lese nevyskytoval.

Snahy po zvelebení lesů vrcholí vydáním úpravnické instrukce v r. 1802, podle které byla hospodářská úprava provedena v l. 1802 až 1806 metodou úměrných ročních mýtí. Roční mýtě se k sobě nepřihazují, ale mají „přeskakovat“. Místa pro založení „přeskakovacích“ sečí se vzhledem k neuspořádanému stavu lesů obtížně určovala. Proto ve čtyřicátých letech 19. stol. nastává radikální odklon od soustavy ročních mýtí a přechází se k „tmavosečnému“ hospodářství. Tmavými sečemi se těží až 85 % dřeva.

Etapa 2: Lichtenštejnská správa - řízené lesnické hospodaření

Spotřeba dřeva neustále narůstá, jeho zajištění se stává problematické, proto se hledají cesty, jak zvednout výnosovost lesů. Řádné zalesňování vytěžených ploch je již běžně uskutečňováno a nový zdroj získávání užitkovatelného dřeva se nachází v zavedení probírek. Je to způsob, jak záměrným pěstováním předmýtních porostů zvyšovat celkový těžební předpis. To vede nově nastoupivšího vedoucího lichtenštejnské lesní správy Leopolda Grabnera k rozhodnutí provést novou úpravu lesů.

Ta se uskutečnila podle saské staťové soustavy v r. 1848 a následně pak v l. 1858, 1868, 1878 a 1888. Bylo provedeno nové rozdělení lesů. Uplatňují se probírky. Les se obnovuje velkoplošnými tmavými sečemi. Holoseče kromě v pařezinách se nedoporučují. Využívá se přirozená obnova a

nenalétnutá místa se doplňují smrkem a modřínem. Přechod ke „světlym“ sečím se nepříznivě projevuje na náletech buku a jedle. Je to období postupné vysoké konsolidace adamovského statku, kdy správa lesů dosahuje významných úspěchů a patří k nejintenzivněji obhospodařovaným lesům v českých zemích.

Naproti tomu adamovské železářny pracují s klesající produkcí. Nedostatek dřevěného uhlí a vyčerpání ložisek železné rudy jsou hlavní příčinou klesajících příjmů adamovských závodů, což vede lichtenštejnskou správu k postupné likvidaci tohoto podnikání. V r. 1888 byly železářny pronajaty a v r. 1905 prodány. Tak zcela odpadla závislost adamovských lesů na železářské výrobě.

Tím se však lesní hospodářství dostává do velké krize. Ustává zájem o dříví pro výrobu dřevěného uhlí a navíc dopravou uhlí po nově vybudované železnici klesá zájem o palivové dříví. Obecně klesá zájem o buk a rovněž i o velmi rozšířenou jedli, která je pro velkou odlupčivost považována za dřevinu bezcennou. Ubývající spotřeba dříví jako energetické suroviny ukazuje nutnost přejít od dřevin vhodných pro výrobu dřevěného uhlí k dřevinám vhodným pro stavebnictví, pilařství a nově vznikající průmyslová odvětví. Končí jedna etapa lesního hospodářství a rodí se epocha nová. Od lesa samozásobitelského, ve kterém vytěžené dřevo využívá sám majitel lesa jako zdroj energie pro vlastní podniky, se přechází k lesu podnikatelskému, který produkuje dříví za účelem odbytu.

Novou metodu hospodářské úpravy lesů, a to metodu vyrovnaných věkových tříd, zavádí Julius Wiehl, který nastupuje do lichtenštejnských služeb v r. 1895. Zcela nové prostorové rozdělení lesa se opírá o terénní linie a nově budované lesní cesty. Jedním z hlavních opatření je přeměna druhové skladby lesních porostů ve prospěch smrku. Bylo s ní započato již koncem sedmdesátých let 19. stol., tj. na konci období staťových soustav. Wiehl však postupy přeměny cílevědomě dále propracoval a důsledněji uplatňoval. Při řešení tohoto úkolu nepodléhá však tehdejší mánii zavádění smrkových monokultur. Jako kompromis volí zásadní zakládání smíšených porostů v obecně stanoveném cíli jejich druhového složení: smrk 50 %, buk 25 %, borovice 12,5 %, modřín 12,5 %. Na tomto poměru však upravuje jej se zřetelem na místní stanovištní podmínky. K obnově porostů užívá pruhové vícefázové clonné seče a jen v omezené míře úzké pruhové holoseče. Počítá s přirozenou obnovou dřevin nacházejících se v porostech a s umělým doplněním sjíj nebo sadbou dřevinami v budoucím porostu předpokládaných. Přeměna dřevinné skladby podle vytčeného cíle byla úspěšná. Za třicet let (1898 až 1927) stoupl podíl smrku z 13,8 % na 26,9 % a naopak podíl jedle klesl ze 33,0 % na 14,5 % a u buku z 38,0 % na 28,2 % (viz. tab. 1).

Na práci J. Wiehla navázal na počátku 20. stol. další vynikající lesník ve službách Lichtenštejnů, vedoucí adamovského úřadu, Oswald Schatt.

Tab. 1: Vývoj druhové skladby na ŠLP před 2. sv. válkou

Rok	Dřevina								
	Smrk	Jedle	Borovice	Modřín	Jehličnaté celkem	Dub	Buk, habr	Ostatní listnaté	Listnaté celkem
1898	13,8	33,0	11,5	0,5	58,8	3,2	38,0	-	41,2
1911	24	22	12	-	60	4	36	-	40
1927	26,9	14,5	14,2	3,4	59,0	9,5	28,2	2,2	41,0

Etapa 3: Školní lesní statek před 2. sv. válkou

Aktuální lesní majetek MENDELU je složen z konfiskátů převážně šlechtických majetků, příp. majetků menších církví. Původní „Školní lesní statek Adamov Vysoké školy zemědělské v Brně“, později se svolením prezidenta Masaryka „Školní lesní statek Masarykův les Vysoké školy zemědělské v Brně“ byl zřízen 1. 1. 1923. Stalo se tak po převzetí konfiskovaného lichtenštejnského majetku státem, který jej postoupil tehdejší Vysoké škole zemědělské v Brně – dnešní MENDELU – jako školní a pokusný objekt. Právě plošně nejvýznamnější (ca 7,1 tis. ha) lichtenštejnský majetek tvoří převážně centrální, zčásti též jižní (Hády) část současného ŠLP. Poslední lichtenštejnský revír Vranov na severozápadě ŠLP s tehdy vysokým zastoupením jehličnatých dřevin o celkové ploše ca 1,1 tis. ha byl přiřčen až v roce 1945. Mezi tím byl v roce 1930 v severní části Masarykova lesa přiřčen majetek Salm-Reifferscheidt o rozloze ca 0,8 tis. ha. Jednalo se o revíry Jedovnice s převažujícími kulturními smrčinkami a o část revíru blanenského (tzv. Klepačovská strana) s vysokým zastoupením jedle. V roce 1945 ještě bylo v jihozápadní části připojeno polesí Královo Pole (později nazývané Řečkovice) konfiskovaného majetku Schönburg-Hartenstein o výměře ca 1,5 tis. ha a dále některé drobné majetky menších církví.

Prof. R. Haša v době převzetí zhodnotil předchozí období lichtenštejnské lesní správy vesměs pozitivně. Kriticky se ovšem postavil k poválečným násilným těžbám v letech 1919 - 1922, kdy došlo k celoplošnému prořezávání ekonomicky nevhodnějších porostních složek bez zajištění řádné obnovy. Díky tomu také došlo k částečné změně podílu dřevin ve prospěch listnáčů a následným větrným kalamitám. Z podrobného rozboru přírodních podmínek, produkčních a ekonomických ukazatelů o statku celkově soudil, že výnosovým „par excellence“ nebyl.

Dle tzv. Zatímního řádu ze dne 18. 4. 1923 a čl. 7 měl být statek spravován ve 3 směrech: a) jednak jako objekt pro výchovu posluchačů VŠZ, b) jako statek výnosový, c) jako statek pro lesnické výzkumnictví. Díky čl. 3 byl řízením statku pověřen tzv. Správní výbor, jehož členy se stali profesori lesnického oboru, později označováni jako „slavná“ nebo též „silná“ pětka: Josef Konšel, Josef Opletal, Rudolf Haša, Ferdinand Müller a Antonín Dyk. Lesníci tělem i duší, kteří v předchozí provozní praxi již mnohé dokázali a stali se významnými a respektovanými osobnostmi ve svém oboru. Rozvíjí se podrobní hospodářství uplatňováním skupinových a pruhových sečí clonných přecházejících postupně v okrajové seče clonné. Využívá se přirozená obnova. Uplatňují se úrovnové probírky, částečně i principy výběrného hospodářství. Opletal (2005) k hospodaření uvádí: „Od hospodářství holosečného přešli jsme vesměs k hospodářství výběrnému. I když jsme opustili holoseč, nestaly se školky a kultury zbytečnými, neboť jsme se snažili, aby umělým doplňováním přirozených obnov byly vychovávány porosty smíšené, místním poměrům přizpůsobené“.

Prof. Opletal byl jmenován předsedou výboru a rozvíjel statek po stránce všeobecného lesnictví se specializací na těžbu a projektování lesních cest. Inicioval zbudování pily v Adamově a rozvoj lesního školkařství. Později, coby penzista, se zaměřil na statek po stránce estetické. Dal vzniknout tzv. Lesnickému Slavínu – rozsáhlému souboru památníků a studánek, věnovaných věhlasným lesnickým osobnostem, básníkům i zvěři. Slavín je i po smrti Opletala stále živým, je průběžně obnovován a doplňován. Dnes čítá na stovku památníků a padesátku studánek.

Prof. Haša se specializoval na zařízení lesů a dal vzniknout prvnímu „školnímu“ LHP v roce 1927. V něm se odráželo i Hašovo odborné nazírání na les. Vycházel z Mölleroва učení o lese neustále plně tvořivém (Dauerwaldu). Byl fascinován kontrolními metodami výběrného lesa. Soustředil se na vypracování ideových těžebně obnovních map jako návrhu prostorového uspořádání mýtních těžeb. Z obnovních sečí se uplatňuje skupinová seč Gayerova, Říhova, seč klínová, pruhové a okrajové seče clonné. Přiřčení statku ke škole nebylo vždy samozřejmé a prof. Haša byl vůdčí osobností v nejrůznějších úředních bitvách o jeho zachování v současné podobě.

Prof. Konšel se soustředil na polesí Hády v oblasti pěstění lesů, kde zdůrazňoval biologické hledisko, též ve vazbě na již zmíněný Möllerův Dauerwald. Věnoval pozornost nauce o lesním stanovišti a zavedl do našeho lesnictví pojem lesního typu. Velkou pozornost věnoval výchově porostů a propracoval tzv. Konšelovu probírku, která postupně přechází do porostní obnovy. Významná je i tzv. Konšelova seč clonná, která je zaměřena na přirozenou obnovu smíšených lesních porostů vhodně upravenou skupinovou sečí clonnou.

Prof. Müller se ujal agendy lesních staveb a prof. Dyk, jako významný představitel československé myslivosti, se soustředil na otázky ochrany lesů. Ve výčtu osobností nelze opomenout ještě Gustava Artnera, prvního přednostu správy statku, který myšlenky Správního výboru na statku prakticky uskutečňoval a který byl později povolán na školu jako Opletalův nástupce. Alois Zlatník rozvíjí brněnskou školu lesnické biogeocenologie, vyhotovuje první typologickou mapu pro celé území ŠLP a později též zakládá rozsáhlou síť lesních rezervací, reprezentující přírodní podmínky ŠLP.

Správní výbor fungoval až do začátku 2. sv. války. Po uzavření vysokých škol 17. 11. 1939 v době okupace propadla VŠZ v Brně i její statky v Adamově pod komisařskou správu říšskoněmeckých orgánů. Školní lesní statek pozbyl významu školského a výzkumnického poslání a nadále sloužil jen jako statek výnosový.

Etapa 4: Školní lesní statek po 2. sv. válce

Po válce byla činnost statku obnovena na předválečné „nastavení“. Obnovil se i název Školní lesní statek „Masarykův les“ Vysoké školy zemědělské v Brně a činnost Správního výboru. Bohužel, pouze na krátko, neboť vývoj politické situace po r. 1948 předválečný rozmach přerušil. Správní výbor byl, údajně pro jeho nedostatečnou akceschopnost, zrušen a profesori zakladatelé odchází do výslužby. Symbolicky z politických důvodů též zaniká název „Masarykův les“. Podnik pak ještě několikrát změni svůj název, po určitou dobu se dokonce stává závodem pod gescí československých státních lesů. Odpovědným za hospodaření se stává ředitel školního lesního závodu. Ředitelství je přesunuto z budovy fakulty do Křtin. Akademici se čím dál více věnují svým individuálním výzkumným a pedagogickým aktivitám, byť na území ŠLP a na druhé straně provoz se zase soustředí na své úkoly. Činnost ŠLP se začala dělit na hospodářskou a účelovou. S nástupem mechanizace se navíc lesnické hospodaření zintenzivňuje a holé či velkoplošné clonné seče nejsou ničím výjimečným. Školní statek se tak začíná čím dál více osamostatňovat a ve vlastním hospodaření ideově poněkud oddalovat od své alma mater, ačkoliv jako zázemí pro výuku a výzkum sloužil stále.

Ani v tomto poválečném období však nelze opomenout spíše již individuální snahy některých profesorů zasáhnout do dění podniku. Jmenovat lze například Bohuslava Polanského, profesora pěstění lesů a vehementního propagátora výběrného způsobu hospodaření nebo Bohumila Doležala, profesora hospodářské úpravy lesů, který v poválečném období po tři decennia odborně koordinoval na ŠLP zpracování LHP.

Podnik měl nakonec velké štěstí v osobnosti Ing. Jiřího Truhláře, CSc., který v roce 1964 nastupuje na účelové oddělení ŠLP, ideově navazuje na Konšelovo pěstění lesů v biologickém pojetí, odborně spolupracuje s prof. Polanským i prof. Doležalem a získané poznatky uplatňuje zakládáním demonstračních a exkurzních objektů. Provozně prosazuje maloplošně podrostní způsob hospodaření se zřetelem na zakládání kvalitních smíšených porostů. Velkou pozornost přitom věnuje studiu modřínu. Kromě toho se na ŠLP věnuje budování lesní dopravní sítě a rozvoji Lesnického Slavína, vč. lesní estetiky - okrasných palouků. Jeho odkaz je od roku 1973 nesmazatelně vtisknut do v ČR dnes unikátního demonstračního objektu převodu na les výběrný. Zde nutno vyzdvihnout i součinnost provozu, konkrétně vedoucího polesí Olomučany Ing. Františka Jandáka, rovněž poznamenaného

učením prof. Polanského o uplatňování výběrných principů. Bohatá byla i Truhlářova literární tvorba, díky níž navždy zůstanou historické souvislosti zachovány i pro příští generace.

Zájemce o podrobnou historii ŠLP v poválečném období až do roku 1992 odkazujeme na Truhlářovo komplexní dílo (viz. Truhlář 2019), vydané těsně před jeho smrtí.

Co se týká vývoje druhové skladby, tak původní předválečný poměr jehličnanů a listnáčů se od roku 1983 mění ve prospěch listnáčů, hlavně buku a v roce 2013 se uvedený poměr již zcela obrací (viz. tab. 2). Tento trend bude, v kontextu klimatických prognóz a stoupajících nahodilých těžeb v jehličnatých dřevinách, i nadále pokračovat a v následujícím období se poměr ve prospěch listnáčů ještě více prohloubí.

Tab. 2: Vývoj druhové skladby na ŠLP v poválečném období

Rok LHP	Dřeviny jehličnaté												
	celkem	smrk	jedle	jedle obr.	borovice	modřín	douglaska	ost. jehl.					
1951	54,3	27,4	7,0		14,1	5,5	0,1	0,2					
1963	51,0	25,6	5,2		13,4	6,5		0,5					
1973	51,2	26,1	3,6		13,8	7,0		0,6					
1983	49,3	26,7	1,6		12,6	7,6		0,8					
1993	48,4	25,9	1,3	0,1	11,3	8,7	1,1						
2003	44,2	22,8	1,3		9,7	9,0	1,34	0,1					
2013	38,2	18,8	1,4		8,3	8,1	1,6						
Rok LHP	Dřeviny listnaté												
	celk.	dub	buk	habr	javory	jasan	jilm	akát	bříza	olše	lípa	topol	ost. list.
1951	45,7	11,5	20,6	9,1		0,6	0,1	0,1	0,4		0,2	0,1	3,0
1963	49,0	12,3	22,0	10,0	0,5	1,0	0,2	0,1	0,8	0,3	1,4	0,2	0,2
1973	48,8	12,7	22,7	8,7	0,5	1,0	0,1	0,5	0,6	0,2	1,4	0,2	0,2
1983	49,7	13,0	25,3	8,3									4,9
1993	51,6	13,9	25,8	7,4	0,7	1,2			0,7	0,3	1,4	0,2	
2003	55,8	14,5	29,2	7,4	0,9	1,4	0,0	0,1	0,3	0,2	1,5		0,3
2013	61,8	14,7	33,0	7,9	1,6	1,7	0,1	0,1	0,2	0,2	1,8	0,2	0,2

Literární zdroje:

Haša, R. 2007: Historie Vysoké školy zemědělské v Brně a „Masarykova lesa“. MZLU, Brno, 345 s.

Opletal, J. 2005: Moje paměti. MZLU, Brno, 445 s.

Opravil, E. 1986: Dřevěné uhlí ze slovanských železářských dílen na Blanensku. In. Souchopová: Hutnictví železa v 8. – 11. století na západní Moravě. Academia, Praha.

Truhlář, J. 2003: Hospodářská historie lesa a vývoj porostů od r. 1898 na demonstračním objektu Pokojná hora. Kapitola pro závěrečnou zprávu NAZV, MZLU, Brno.

Truhlář, J. 2019: Dějiny Školního lesního podniku Masarykův les Křtiny Mendelovy univerzity v Brně (Díl 1. - 3.). MENDELU, 880 s.